

bedrijf door de republiek Indonesië in december 1957 verklaarde de Indonesische militaire bevelhebber tot de terugtrekkende Nederlanders: 'Als U allen Indonesië verlaat, vertrouw er dan op, dat U vele verdiensten via dit bedrijf aan het volk van Indonesië, in het bijzonder aan Noord-Sumatra, achterlaat'.

I. J. Brugmans

C. van den Berg, *H. B. J. van Rijn. Burgemeester van Venlo. Pionier der Milieuhygiëne* (Maaslandse Monografieën, XII; Assen: Van Gorcum, 1971, 172 blz., f. 29,50)

De schrijver van dit boek is op het terrein der volksgezondheid geen onbekende. Bovendien kan hij terugzien op een belangrijke carrière in de publieke dienst. Een enkele biografische mededeling over hem mag daarom aan de bespreking van zijn boek voorafgaan. C. van den Berg werd in 1892 in Rotterdam geboren. Na werkzaam geweest te zijn op de secretarieën der gemeente Venlo en Groningen werd hij adjunct-directeur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. In 1936 trad hij in dienst bij de rijksoverheid als Directeur-Generaal van het Departement van Volksgezondheid. Na de tweede wereldoorlog speelde hij – tot 1957 – een belangrijke rol in de Wereldgezondheidsorganisatie. Dat Van den Berg zich aangetrokken voelde door een figuur als de burgemeester-hygiënist Van Rijn uit Venlo is gezien tegen de achtergrond van zijn professionele werkzaamheden niet onbegrijpelijk.

'Dit boek is geen biografie. Het wil alleen een beeld geven van de hygiënist Van Rijn, van zijn hygiënische denkbeelden, gezien in het licht van de wetenschap van zijn tijd', aldus de beginregels van het boek en direct daarop volgend: 'Al is dit boek dan geen biografie, een beknopte beschrijving van de levensloop van Van Rijn mag daarin niet ontbreken, in het bijzonder voor zover die verband houdt met zijn werk op het gebied van de volksgezondheid'.

Wie was deze burgemeester Van Rijn? In 1841 in 's-Gravenhage geboren, werd hij in Rotterdam tot apotheker opgeleid. In 1865 legde hij het apothekersexamen af en in hetzelfde jaar nam hij in Venlo één der bestaande apotheken over. Over het werk van Van Rijn als apotheker is niet veel bekend: 'Aangenomen mag worden, dat hij zijn beroep op voortreffelijke wijze heeft vervuld', aldus Van den Berg (blz. 5), maar waarom wij dit moeten aannemen wordt niet nader verklaard. De belangstelling van Van Rijn ging spoedig uit naar de toen nieuwe wetenschap der hygiëne. De schrijver noemt hiervoor een tweetal redenen. Van Rijn was tuberculose patient geweest en naar zijn mening genezen, omdat hij stipt de hygiënische leefregels had nageleefd, die zijn arts hem had voorgeschreven. En als tweede motief voor de bijzondere belangstelling van Van Rijn voor de milieu-hygiëne noemt de schrijver de zeer slechte hygiënische toestanden in Venlo in deze tijd. Van Rijn ging zich steeds meer verdiepen in de studie van hygiëne, in het bijzonder in de geschriften van de Duitse chemicus en medicus Max von Pettenkofer (1818-1901).

In 1884 werd in Venlo een gemeentelijke gezondheidscommissie in het leven geroepen. Van Rijn werd hiervan secretaris en het is aan zijn activiteiten te danken, dat deze commissie reeds spoedig een aantal belangrijke adviezen aan het gemeentebestuur kon uitbrengen. In 1885 werd Van Rijn lid van de gemeenteraad en in 1899 wethouder. Zijn wethouderschap zou echter van korte duur zijn, want reeds het volgende jaar werd hij – mede door aanbeveling van het Tweede Kamerlid Nolens – tot burgemeester van Venlo

benoemd. Van Rijn is dan 59 jaar. Hij zou het burgemeestersambt tot 1921 bekleden. Op zijn tachtigste jaar nam hij zelf zijn ontslag.

Van den Berg behandelt in het eerste hoofdstuk het werk van Van Rijn als burgemeester, uitgezonderd echter zijn activiteiten op het terrein van de volksgezondheid. Zij komen later in een afzonderlijk hoofdstuk aan de orde. Deze opzet acht ik echter minder geslaagd. Trouwens ook de schrijver zelf heeft er moeite mede gehad. Hij schrijft in het Voorwoord: 'Meer hoofdbreken heeft mij de afbakening van de hoofdstukken I en IV gekost', en even verder: 'Daar de burgemeesterlijke loopbaan en de Venlose politiek overigens in hoofdstuk I hun plaats moesten vinden, was het niet altijd eenvoudig om uit te maken wat in het ene of in het andere hoofdstuk moest worden opgenomen'. Door deze gescheiden behandeling is de compositie van het boek wel erg verbrokkeld en krijgt de lezer een minder juist inzicht in de persoon en het werk van Van Rijn in het algemeen.

Het werk van Van Rijn op het terrein van de volksgezondheid wordt in het vierde hoofdstuk van het boek aan de orde gesteld. In het tweede deel worden namelijk de hygiënische denkbeelden en de ontwikkeling van de wetenschap der hygiëne besproken. De schrijver gaat hier uitvoerig in op de gedachten van Pettenkofer, die als eerste de nadruk heeft gelegd op de invloeden van buiten het lichaam op onze gezondheid (lucht, water, bodem, voeding, woning, kleding etc.). In een tweetal geschriften heeft Van Rijn zijn gedachten hierover geformuleerd. Hij doet zich hierin kennen als een goede leerling van Pettenkofer, zonder zelf nieuwe ideeën aan de bestaande theorieën toe te voegen. In hoofdstuk drie bespreekt Van den Berg uitvoerig een verhandeling, die Van Rijn heeft geschreven naar aanleiding van een prijsvraag, in 1886 uitgeschreven door het Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en waarvan het onderwerp luidde: 'Een geneeskundige plaatsbeschrijving van een stad in Nederland met tenminste 10.000 inwoners'. Van Rijn zond in november 1888 zijn antwoord in en hij ontving ervoor een loffelijk getuigschrift. Hoofdstuk drie geeft een samenvatting van deze studie. Het komt mij voor, dat het geschrift – dat de basis vormt van het werk van Van Rijn als burgemeester-hygiënist – beter verwerkt had kunnen worden in dat gedeelte van het boek, waar het bestuurlijke optreden van Van Rijn aan de orde komt. In hoofdstuk vier geeft de schrijver een heldere en systematische beschrijving van de vele maatregelen, die tijdens het burgemeesterschap van Van Rijn in Venlo zijn genomen: op het terrein van de riolering, drinkwatervoorziening, volkshuisvesting, toezicht op levensmiddelen, schoolhygiëne, bad- en zweminrichtingen, stadsreiniging etc. Venlo was in sommige gevallen de eerste gemeente in den lande, waar bepaalde regelen tot stand kwamen (bouwverordening op grond van de Woningwet 1901, onteigening in het belang van de volkshuisvesting, regeling bouw- en woningtoezicht). Met grote belangstelling heb ik van deze beschrijving kennis genomen en dit deel van het boek verdient alle lof. In het laatste hoofdstuk geeft de schrijver een eindoordel over 'De magistraat Van Rijn', Hoewel zeker niet blind voor de fouten van de burgemeester, noemt hij hem toch 'een groot bestuurder'. Ik vraag mij af of deze conclusie wel juist is. In het eerste hoofdstuk van het boek zijn de activiteiten van Van Rijn als burgemeester besproken, zonder nader in te gaan op zijn hygiënische arbeid. De schrijver verdeelt hier de loopbaan van Van Rijn in vier perioden:

a. 1900-1906. Hier worden wij geconfronteerd met een zeer slechte verhouding tussen Van Rijn en de gemeenteraad van Venlo. De burgemeester maakte zelf de notulen van de gemeenteraad, maar de wijze waarop dit gebeurde gaf aanleiding tot heftige kritiek. Door zijn autoritair optreden ontstonden er botsingen en de sfeer in de raadsvergaderingen was zeer onaangenaam (blz. 31-34).

b. 1906-1912. In deze periode speelde de annexatie van Blerick een grote rol. Van Rijn

kreeg niet alleen veel kritiek uit Blerick (dat is bij grenswijzigingen heel normaal), maar vooral ook uit de eigen gemeenteraad! Slechts de helft van de raad was voorstander van de annexatie, die door Van Rijn vurig werd verdedigd. In de 'dubbele raad' was nog maar één lid dat met het voorstel instemde.

c. 1912-1918. Van Rijn wordt in 1912 voor de tweede keer herbenoemd. Hij is dan 71 jaar. Van den Berg schrijft hierover: 'Meer en meer bleek, dat bij hem zich het verschijnsel voordeed, dat men zo vaak bij bejaarden kan constateren, nl. dat zij, hoewel hun intellectuele kwaliteiten overigens onverminderd zijn, aan juistheid van oordeel, aan objectiviteit en zelfkritiek hebben ingeboet' (blz. 37). De schrijver geeft dan diverse voorbeelden van ontactisch optreden en ernstige bestuursfouten, die in deze periode door Van Rijn zijn gemaakt.

d. 1918-1921. Na de wereldoorlog begint Van Rijn nog aan een vierde ambtsperiode. Hij is dan 77 jaar. De verhouding met de gemeenteraad, die door de invoering van het algemeen kiesrecht en de evenredige vertegenwoordiging een geheel andere samenstelling had gekregen, was wederom bijzonder slecht. 'Raadsbesluiten werden vaak niet uitgevoerd', zo lezen wij in de beschrijving van deze periode (blz. 43). Ook met de wethouders ontstonden ernstige meningsverschillen en liet de samenwerking te wensen over.

Bij een beoordeling over de prestaties van Van Rijn is het billijk, aldus de schrijver in zijn laatste hoofdstuk, dat wij hierbij: 'de laatste jaren van zijn burgemeesterschap moeten uitschakelen' (blz. 150). Afgezien van het feit of het mogelijk is een verantwoord eindoordeel over iemands prestaties in de publieke dienst te geven indien hierbij slechts de helft van de ambtsperiode in ogenschouw wordt genomen – Van den Berg betreurt het ook zelf, dat Van Rijn zich voor een derde ambtstermijn liet benoemen en vindt deze periode derhalve ook weinig succesvol – lijkt het mij, dat op grond van hetgeen wij in dit boek over Van Rijn te weten komen, hij toch moeilijk als 'een groot bestuurder' gekwalificeerd kan worden. De schrijver maakt onderscheid tussen 'bestuurskwaliteiten' en 'menselijke kwaliteiten' die men in zijn oordeelvorming moet betrekken. Maar burgemeester Van Rijn kan nòg zo dynamisch zijn geweest, nòg zo slagvaardig en doortastend (dat hij deze eigenschappen bezat toont Van den Berg duidelijk aan), hij miste het vermogen om 'leiding te geven' (ook Van den Berg onderschrijft dit) en het ontbrak hem ten ene male aan de voor een gemeentebestuurder onmisbare tact om met mensen om te gaan. Dat Van Rijn door zijn werkkraft en zijn snel tempo van werken voor Venlo van betekenis is geweest, in het bijzonder voor de milieu-hygiëne: ik zal dit niet ontkennen. Het boek van Van den Berg, dat ik ondanks de minder geslaagde compositie met belangstelling heb gelezen, toont dit duidelijk aan.

G. W. B. Borrie